

دانشگاه باقر العلوم

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

دانشگاه باقر العلوم
(غیر دولتی - غیر انتفاعی)

عنوان:

جهانی شدن، فرصت‌ها و چالش‌های انسجام اسلامی

استاد راهنما:

دکتر غلام رضا بهروز لک

استاد مشاور:

دکتر نجف لک زایی

دانشجو:

رضا بابا اکبری

شماره دانشجویی:

85151111

سال تمصیعی 88-87

دانشگاه باقر العلوم

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

دانشگاه باقر العلوم
(غیر دولتی - غیر انتفاعی)

عنوان:

جهانی شدن، فرصت‌ها و چالش‌های انسجام اسلامی

استاد راهنما:

دکتر غلام رضا بهروز لک

استاد مشاور:

دکتر نجف لک زایی

دانشجو:

رضا بابا اکبری

شماره دانشجویی:

85151111

سال تمصیصی 88-87

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به:

همسر و فرزندم که رنج این پژوهش
بردوش آنها بود.

سپاسگزاری:

با تشکر از زحمات استادان راهنما،
مشاور و دیگر عزیزانی که در این تحقیق
کمال همکاری را نمودند.

چکیده

جهانی شدن در یک نگرش عرصه ی تقابل نظام های معنایی متفاوت قلمداد می شود که در آن گفتمان اسلام و غرب حضور دارند . تحقیق حاضر فرصت ها و چالش های مواجهه ی این دو نظام برای اتحاد و انسجام مسلمانان را بررسی می کند . فرصت های مزبور ابتدا از محتوای غنی دین اسلام نشات می گیرد و سپس حاصل غیریت سازی مسلمانان از غرب می باشد . علاوه بر عدم پاسخگویی نظام معنایی مادی گرای غرب به نیازهای معنوی بشر و توجه دوباره بشریت به ادیان و گسترش آنها ، ظرفیت های فن آوری های نوین اطلاعاتی و ارتباطی عوامل فرصت ساز دیگر محسوب می شوند . این موارد زمینه ساز وحدت بیشتر مسلمانان بر محور نظام گفتمانی اسلام می باشد . چالش های ایجاد شده نیز در مرحله اول حاصل محتوای اومانیستی و سکولار نظام معنایی لیبرال غرب و در مرحله بعد به تصویر سازی آنان از مسلمانان به عنوان دشمن برمی گردد . در کنار برتری تکنولوژیکی و کاربرد بیشتر فن آوری های نوین ، استفاده نامناسب مسلمانان از این ابزار نیز چالش های مهم دیگری برای وحدت مسلمانان می باشد . این موارد توجه به گفتمان لیبرال غرب ، روگردانی از نظام گفتمانی وحدت بخش اسلام و تضعیف وحدت مسلمانان را در پی دارد . این بحث ضمن توضیح تفصیلی موارد فوق ، روشن می کند که جهانی شدن در کنار چالش های فراوان ، فرصت های متعددی نیز برای وحدت مسلمانان ایجاد کرده است .

واژگان کلیدی : جهانی شدن، انسجام اسلامی، گفتمان ، فرصت های انسجام، چالش های انسجام.

فهرست مطالب

مقدمه: طرح تحقیق

- 1- طرح مسئله 2
- 2- اهمیت پژوهش 3
- 3- فایده پژوهش 3
- 4- سابقه پژوهش 4
- 5- سوال اصلی پژوهش 6
- 6- فرضیه تحقیق 6
- 7- مفاهیم و متغیرها 6
- 1-7 مفاهیم: 6
- 1- جهانی شدن: 7
- 2- انسجام اسلامی: 7
- 3- فرصت های انسجام 8
- 4- چالش های انسجام 8
- 2-7 متغیرها 8
- 8- سئوالات فرعی 8
- 9- مفروضات 9
- 10- هدف پژوهش 9
- 11- نوع روش 9
- 12- روش گردآوری اطلاعات 9
- 13- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات 10
- 14- سازماندهی 10

فصل اوّل: الگوی تحلیل و کلیات و مفاهیم

- مقدمه: 12
- گفتار اول: الگوی تحلیل 12
- ظرفیت ساختار فکری اسلام در کاربرد روش گفتمانی 14
- 1- مبانی ناسازگار 14
- 2- سازگاری ها و ظرفیت ها: 15

- 3-ابعاد تحلیل گفتمان و کاربرد در مطالعات اسلامی.....16
- 1- ابعاد تثبیت شده16
- 2- ابعاد پویا و متحول گفتمان و کاربرد در حوزه مطالعات اسلامی18
- گفتار دوم: مفاهیم و کلیات **Error! Bookmark not defined.**
- 1- جهانی شدن..... **Error! Bookmark not defined.**
- 1-1- جهانی شدن:..... **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2- تاریخچه و فرآیند جهانی شدن..... **Error! Bookmark not defined.**
- 1-3- ماهیت جهانی شدن **Error! Bookmark not defined.**
- 1-4- تبیین گفتمانی جهانی شدن..... **Error! Bookmark not defined.**
- 2- انسجام اسلامی..... **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2- انسجام:..... **Error! Bookmark not defined.**
- الف. انسجام و اتحاد مبتنی بر همه یا هیچ:..... **Error! Bookmark not defined.**
- ب. اتحاد و انسجام مبتنی بر اصول مشترک..... **Error! Bookmark not defined.**
- 2-2- اسلام..... **Error! Bookmark not defined.**
- 2-3- انسجام اسلامی..... **Error! Bookmark not defined.**
- 3- فرصت‌های انسجام..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4- چالش‌های انسجام..... **Error! Bookmark not defined.**
- نتیجه..... **Error! Bookmark not defined.**

Error! Bookmark not defined.

فصل دوم: مواجهه جهان اسلام با جهانی شدن

- مقدمه..... **Error! Bookmark not defined.**
- 1- گفتار اول: سیر تاریخی مواجهه اسلام و غرب..... **Error! Bookmark not defined.**
- 2- گفتار دوم: مواجهه با جهانی شدن..... **Error! Bookmark not defined.**
- الف: مواجهه فکری- عقیدتی..... **Error! Bookmark not defined.**
- ب: مواجهه فرهنگی - اجتماعی:..... **Error! Bookmark not defined.**
- ج: مواجهه سیاسی:..... **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2- وضعیت غیر انسجام بخش..... **Error! Bookmark not defined.**
- 1- موقعیت استعمار شده گی..... **Error! Bookmark not defined.**

- 2- تجزیه نهائی اسلام با لغو خلافت **Error! Bookmark not defined.**
- 3- کمالیسم: **Error! Bookmark not defined.**
- 2-2- وضعیت‌های در راستای انسجام **Error! Bookmark not defined.**
- 1- تجدد خواهی: **Error! Bookmark not defined.**
- 2- پیدایش دولت‌های چند مذهبی **Error! Bookmark not defined.**
- 3- اسلام گرایی **Error! Bookmark not defined.**
- نقطه اوج اسلام گرایی **Error! Bookmark not defined.**
- نتیجه گیه ری.....

.....
Error! Bookmark not defined.

فصل سوم: فرصت های جهانی شدن برای انسجام اسلامی

- مقدمه **Error! Bookmark not defined.**
- 1-گفتار اول : فرصت‌های نرم افزاری متن گفتمان‌های موجود در عرصه جهانی شدن **Error!**
- Bookmark not defined.**
- 1-1. فرصت‌های ذاتی اسلام **Error! Bookmark not defined.**
- 1- در حوزه معرفتی: **Error! Bookmark not defined.**
- 2- در حوزه انسان شناختی **Error! Bookmark not defined.**
- 1- ذات گرایی و جوهر گرایی در مورد انسان **Error! Bookmark not defined.**
- 2- مبتنی بر فطرت الهی **Error! Bookmark not defined.**
- 3- اصل گرایی و غایت گرایی **Error! Bookmark not defined.**
- 4- هنجارها و ارزش‌ها **Error! Bookmark not defined.**
- 5- حقوق و تکالیف **Error! Bookmark not defined.**
- 2-1 فرصت هویت سازی **Error! Bookmark not defined.**
- هویت، چیستی، انواع، سطوح، ویژگیها **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2-1 فرصت هویت مقاومت **Error! Bookmark not defined.**
- 2-2-1 فرصت هویت برنامه دار **Error! Bookmark not defined.**
- 2-گفتار دوم : فرصت‌های نرم افزاری عرصه نزع گفتمان **Error! Bookmark not defined.**
- 2-1 فرصت حاصل از فشردگی زمان و مکان: بازگشت ادیان **Error! Bookmark not defined.**
- defined.**
- 2-2-1 فرصت حاصل از قلمرو زدایی: گسترش ادیان **Error! Bookmark not defined.**

3-گفتار سوم : فرصت‌های سخت افزاری در عرصه جهانی شدن
Error! Bookmark not defined.

1-ابزارنویین اطلاعاتی وارتباطی و ایجاد اَمّت مجازی اسلامی
Error! Bookmark not defined.

2- ابزار نویین اطلاعاتی وارتباطی و تصویر سازی مثبت و واقعی بین ملت‌ها .
Error! Bookmark not defined.

3- ابزاراطلاعاتی وارتباطی و فرصت گسترش روابط بین دولت‌ها و دیپلماسی گسترده‌تر.....
Error! Bookmark not defined.

نتیجه

گیری.....
Error! Bookmark not defined.

فصل چهارم: چالش‌های جهانی شدن برای انسجام اسلامی

مقدمه
Error! Bookmark not defined.

1.گفتاراول: چالش‌های متن گفتمانی جهانی شدن برای انسجام اسلامی
Error! Bookmark not defined.

1-1. چالش‌های ذاتی غرب.....
Error! Bookmark not defined.

نشانه‌ها و دال‌های چالش برانگیز غرب.....
Error! Bookmark not defined.

1- دال سیاست
Error! Bookmark not defined.

2- دال دانش.....
Error! Bookmark not defined.

3- تولید و اقتصاد.....
Error! Bookmark not defined.

4- دال فرهنگ.....
Error! Bookmark not defined.

1-2. بحران معنی.....
Error! Bookmark not defined.

معنا و بحران معنا.....
Error! Bookmark not defined.

2-گفتار دوم : چالش‌های ایدئولوژیکی عرصه نرم افزاری جهانی شدن
Error! Bookmark not defined.

1-2 چالش‌های قوم مداری.....
Error! Bookmark not defined.

1-1-2، خاص گرایی و احیای قومیت.....
Error! Bookmark not defined.

2-1-2. خاص گرایی و ملی گرایی.....
Error! Bookmark not defined.

2-2-التقاط گرایی و نسبی گرایی فرهنگی حاصل پیوند جهانی شدن با پست مدرنیسم.....
Error! Bookmark not defined.

Bookmark not defined.

3-گفتار سوم : چالش‌های سخت افزاری و تکنولوژیکی عرصه نزاع گفتمانی جهانی شدن ب..... **Error!**

Bookmark not defined.

1-3، چالش واسطه در شناخت بودن و تصاویر غیر واقعی: **Error! Bookmark not defined.**

2-3، چالش انتقال تفاوت‌ها بوسیله ابزار..... **Error! Bookmark not defined.**

3-3- چالش سیطره بر ابزار با فن آوری‌های ارتباطی برتر..... **Error! Bookmark not defined.**

نتیجه گیری:..... 155

نتیجه گیری نهایی

فهرست منابع:..... 158

مقدمه:

طرح تحقیق

1- طرح مسئله

این تحقیق در پی بررسی فرصت‌ها و چالش‌هایی است که جهانی شدن به عنوان عرصه نزاع گفتمانی برای انسجام اسلامی بوجود آورده است.

در دوران اخیر همه بشریت از جمله جهان اسلام با پدیده جهانی شدن مواجه شده است این پدیده که غالباً آنرا چند بعدی می‌دانند عناصر متفاوت ایدئولوژیک و تکنولوژیک دارد که منشأ تفاسیر متعددی از آن می‌باشد: بازتولید و پیامد مدرنیسم، تشدید مدرنیسم، غربی شدن و امریکایی شدن، بین‌المللی شدن، جهان‌گستری و آزادسازی از جمله این تفاسیر است. در این بین می‌توان جهانی شدن را پدیده‌ای دانست که ویژگی‌های چهارگانه ذیل را دارد: قلمروزدائی، فشردگی زمان و مکان، آگاهی بشر از جهان به عنوان مکان واحد و تکنولوژی‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطاتی.

فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی منجر به فشردگی زمان و مکان شده و با کم‌رنگ نمودن مرزها آگاهی بشر از جهان به عنوان مکان واحد را در پی داشته است این امر جهان را عرصه تعاملات و برخورد گفتمان‌های متعددی قرار داده که گفتمان اسلام و غرب از جمله آن‌ها می‌باشد.

نظام معنایی اسلام و غرب در عرصه نزاع گفتمانی جهانی شدن روبروی هم قرار گرفته‌اند که حاصل آن علاوه بر فرصت‌ها، چالش‌های فراوانی در حوزه‌های متفاوت از جمله وحدت‌گرایی مسلمانان است.

وحدت گرایی اسلامی در پی گفتمان و چارچوب مشترکی است تا بر محور دال مرکزی و برتر اسلام بین جهان چند گفتمانی مسلمانان پیوند برقرار نماید و نقش گفتمان اصلی و مشترک را ایفا کند این گفتمان که اسلام را به عنوان واژگان نهایی و انسجام بخش خود انتخاب کرده است در عرصه جهانی شدن و در مقابل گفتمان لیبرال غرب قرار گرفته است. نظام معنایی غرب باتکیه بر فن اوری های نوین در پی گسترش و سیطره کامل خود برآمده این امر از هم گسیختگی مسلمانان را در پی داشته و منجر به چالش های فراوانی برای وحدت آنان شده است. از طرف دیگر محتوای غنی اسلام این فرصت را یافته تا با استفاده از شرایط جدید، نظام معنایی وحدت بخش اسلام را شکل داده و با جلب توجه مسلمانان به آن زمینه انسجام شان را فراهم آورد.

به طور کلی جهانی شدن عرصه ای شده که در آن گفتمان انسجام بخش مسلمانان بر محور واژگان نهایی اسلام در مقابل گفتمان لیبرال غرب قرار گرفته و دچار فرصت ها و چالش هایی شده که در صدد بررسی آن هستیم.

2- اهمیت پژوهش

اهمیت این پژوهش از آنجا ناشی می شود که مسئله انسجام و اتحاد مسلمانان یکی از مسائل همیشگی جهان اسلام از آغاز تا کنون بوده است این امر مورد تاکید کتاب و سنت و عقل قرار گرفته و سیره عملی رهبران و پیشوایان دینی نیز آنرا تأیید می نماید. تاریخ حیات مسلمانان نیز به وضوح نشان داده است که اتحاد آنان موجب قدرت اسلام و افتراق و جدائی منجر به تضعیف مسلمانان می شود. در شرایط فعلی و با وضعیتی که جهانی شدن ایجاد نموده اهمیت این امر دو چندان شده است.

براین مبنا یکی از قدم های بسیار مهم که این تحقیق نیز در پی آن می باشد بررسی نظری مسئله انسجام اسلامی در راستای ایجاد گفتمان وحدت بخش و زمینه های مثبت منفی ایجاد شده برای آن در شرایط فعلی است.

3- فایده پژوهش

فایده این پژوهش مانند هر تحقیق مشابه، بررسی عمیق تر موضوع و ارائه چارچوب نظری مناسب برای حل مشکلات آن می باشد براین مبنا بررسی نظری چالش ها و فرصت های جهانی شدن برای وحدت گرایی اسلامی و ارائه چارچوب نظری مناسب، منجر به شناخت منسجم تر و اصولی تر نکات مثبت و منفی این پدیده برای انسجام اسلامی می شود. این امر زمینه ساز استفاده حداکثری از فرصت ها و افزایش آنها است. از طرف دیگر شناخت عمیق تری از چالش های جهانی شدن حاصل می شود که می تواند منجر به راهکارهای مناسب تری برای مقابله با تهدیدات این پدیده شود و مانع از افتراق مسلمانان شده و اتحاد آنان را بیشتر نماید.

بطور خلاصه فایده این بررسی، شناخت دقیق تر فرصت ها و تهدیدات جهانی شدن برای انسجام اسلامی و ارائه راهکارهای مناسب تر در جهت افزایش اتحاد و کاهش افتراق مسلمانان است.

4- سابقه پژوهش

تحقیقات مختلف و متعددی در مورد اسلام و جهانی شدن صورت پذیرفته است و کتاب ها و مقالات بسیاری در رابطه با این موضوع به زبان های مختلف از جمله عربی، فارسی و انگلیسی تالیف شده است این تالیفات مسایل مختلفی را به بحث گذارده است. این تحقیقات بطور ضمنی و جداگانه به بعضی فرصت ها و چالش های جهانی شدن برای وحدت گرایی اسلامی پرداخته است. مقاله جهانی شدن و همگرایی اسلامی¹ در صدد ارائه فرصت هایی برای نزدیکی مسلمانان برآمده و برخی به تهدیدات این وضعیت پرداخته اند. برخی دیگر مانن کتاب «در آمدی بر اسلام و جهانی شدن»² بطور حاشیه ای در فصل یا بخشی فرصت ها و تهدیداتی مسلمانان در وضعیت جهانی شدن را بررسی کرده اند. کتاب جهانی شدن و اسلام سیاسی³ در

1 - نشریه علوم سیاسی باقرالعلوم، شماره 42، ستوده

2 - سجادی، عبدالقیوم، درآمدی بر اسلام و جهانی شدن، چاپ دوم، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، سال

1387

3 - بهروز لک، غلامرضا، جهانی شدن و اسلام سیاسی در ایران، چاپ دوم، قم پژوهشگاه فرهنگ اندیشه، سال 1386

ایران مباحثی در رابطه با بحث اسلام گرایی از نظر تحلیل گفتمانی ارائه نموده است که در راستای این تحقیق بوده است. از آنجا که این کتاب جهانی شدن را عرصه نزاع گفتمانی نموده و اسلام گرایی را محور گفتمان مسلمانان دانسته است بطور خاص تری به موضوع انسجام اسلامی در وضعیت جهانی شده پرداخته است.

بطور کلی پژوهش‌هایی قابل توجه که نقطه تمرکز آنان فرصت‌ها و چالش‌ها جهانی شدن برای انسجام اسلامی باشد وجود ندارد و این مسئله بطور حاشیه‌ای در مباحث عام تری به بحث گذارده شده است و در کتاب‌های دیگر مطالبی وجود دارد که هرچند به این منظور نوشته نشده ولی می‌توان از آن‌ها در این راستا استفاده نمود. برخی از این تحقیقات عبارتند از: «جهان شمولی اسلام و جهانی سازی^۱، رویارویی غرب معاصر با اسلام^۲، مجموعه مقالات جهانی شدن دین^۳،

اسلام و جهانی شدن^۴، اسلام جهانی شده^۵، اسلام و جهانی شدن^۶، اسلام جهانی شدن و پست مدرنیته^۷، هراس بنیادین^۸، برخورد تمدن‌ها^۹ این تحقیق با تمرکز بر این موضوع نوشته شده است.

1 - مرقاتی، سیدطه، جهان شمولی اسلام و جهانی سازی مجموعه مقالات (1 و 2)، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، 1382.

2 - متقی، ابراهیم، رویارویی غرب معاصر با جهان اسلام، چ اول، قم، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، 1387.

3 - (مجموعه مقالات جهانی شدن دین، محمد جواد صاحبی) قم، احیاگران 1382

4 - حسینی شیرازی محمد، اسلام و جهانی شدن، ترجمه عبدالحسین هراتی، قم، یاس زهرا، 1387

5 - اولیویه روآ، اسلام جهانی شدن، ترجمه حسن فرشتیان، قم، بوستان کتاب، 1387.

6 - افروغ، عماد، اسلام و جهانی شدن، چاپ دوم، تهران، کانون اندیشه جوان، 1387.

7 - احمد، اکبر و هاستینگر، دونالد، اسلام، جهانی شدن و پست مدرنیته، ترجمه مرتضی بحرانی، تهران، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، 1384

8 - بابی سعید، هراس بنیادین، (مترجمان: غلامرضا جمشیدی‌ها، موسی عنبری)، تهران، دانشگاه تهران، 1379.

9 - ادوارد سعید، برخورد تمدن‌ها، عبدالرحیم گواهی، چاپ سوم، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، 1387.

5- سوال اصلی پژوهش

مسئله ای که این تحقیق به بررسی آن می پردازد این است که در وضعیت کنونی که فن آوری های نوین اطلاعاتی و ارتباطی منجر به قلمروزدائی و فشردهگی زمان و مکان شده و آگاهی بشر را از جهان به عنوان یک کل را افزایش داده اند در مواجهه جهان اسلام با جهانی شدن به عنوان عرصه نزاع گفتمانی، گفتمان غرب از جهانی شدن چه فرصت ها و تهدیداتی برای مسلمان و گفتمان اسلام محور و منسجم کننده آنان از جهت وحدت گرائی اسلامی بوجود آورده است.؟

6- فرضیه تحقیق

جهانی شدن به عنوان عرصه نزاع گفتمانی در درون خود شامل نظام های معنایی متعددی است که با کیفیت های متفاوتی رودرروی هم قرار گرفته اند از جمله آنها نظام معنایی اسلام است که با گفتمان لیبرال دموکراسی غرب مواجه شده است این مواجهه با توجه به ابعاد ایدئولوژیکی و تکنولوژیکی خود در کنار چالش های فراوانی که برای گفتمان انسجام بخش و اسلام محور مسلمانان ایجاد کرده است فرصت های قابل توجهی نیز برای آن بوجود آورده است که در این تحقیق به بررسی آنها خواهیم پرداخت .

7- مفاهیم و متغیرها

1-7 مفاهیم:

برخی از مفاهیم این تحقیق عبارتند از:

- 1- جهانی شدن
- 2- انسجام اسلامی
- 3- فرصت های انسجام
- 4- چالش های انسجام

1- جهانی شدن:

در مورد جهانی شدن نگرش های فراوانی وجود دارد، این تحقیق در ادامه فرآیندی که جهانی شدن را قلمروزدائی از جهان و فشردگی زمان و مکان به همراه آگاهی بشر از جهان به عنوان یک واحد کلی می داند، جهانی شدن را عرصه ای برای ارائه گفتمان های متعدد و مختلفی می شمرد که در جهان قلمروزدائی شده خود را بر یکدیگر عرضه می دارند و از این میان یکی سیطره و تسلط می یابد. در وضعیت کنونی نیز جهانی شدن به عنوان عرصه نزاع گفتمانی، گفتمان مسلط و برتر غرب را دارا می باشد که گفتمان وحدت گرائی اسلامی در غیریت با آن شکل می گیرد.

در نگرش گفتمانی به جهانی شدن برخی جهانی شدن را همان گفتمان واحد و هژمون غرب دانسته اند و برخی دیگر آنرا عرصه نزاع گفتمانی می دانند که در این عرصه و میدان تقابل، برتری پیوسته با گفتمان غرب است این تحقیق جهانی شدن را عرصه نزاع گفتمانی با حضور گفتمان های متعدد همراه با برتری گفتمان غرب می داند.

2- انسجام اسلامی:

انسجام اسلامی به شکل های متفاوتی تعریف شده است. بطوریکه بعضی آن را «همراهی همه با من» معنا نموده و بعضی دیگر «همراهی همه با هم» در همراهی همه با من هیچ گونه اختلافی حتی اختلاف معقول نیز پذیرفته شده نیست در حالیکه در همراهی همه با هم و حول محور انسجام بخش واحد که همان اسلام است دنیای چند هسته ای و چند گفتمانی مسلمانان پذیرفته می شود و اختلاف های معقول را قبول می کند ولی از اختلافات نامعقول پرهیز دارد. نگارنده در نوشتار پیش رو انسجام اسلامی را بر مبنا «همه با هم بر محور اسلام» معنا می کند این معنا از انسجام اسلامی در صدد یکسان سازی مسلمانان نیست و نمی خواهد بطور صددرصد آنها را یکی سازد بلکه در پی ایجاد یک محور و واژگان نهائی است که همه مسلمانان تمام آرزو و آمال خود را در آن ببینند و همه با هم بر محور آن اتحاد یابند این واژگان نهائی و دال برتر اسلام است که گفتمان واحد و انسجام بخش مسلمانان را شکل می دهد و

همه مسلمانان و جهان چند گفتمانی آنان بر این محور و مبتنی بر این گفتمان انسجام بخش اسلامی به وحدت بیشتر نزدیک می شوند .

3- فرصت های انسجام

منظور این تحقیق از فرصت های انسجام، فرصت های مربوط به عرصه جهانی شدن و محتوای گفتمان های درونی آن می باشد.

4- چالش های انسجام

منظور این تحقیق از چالش ها انسجام، چالش های مربوط به عرصه جهانی شدن و محتوای گفتمان های درونی آن می باشد.

2- 7 متغیرها

1- متغیر اصلی: جهانی شدن

2- متغیر وابسته:

الف: فرصت های انسجام

ب: چالش های انسجام

8- سؤالات فرعی

در راستای مسئله اصلی تحقیق، پرسشهای فرعی زیر به بحث و بررسی گذارده خواهد شد؛

1- مواجهه و برخورد جهان اسلام با فرایند جهانی شدن و گفتمان مسلط و برتر درون آن چگونه بوده است؟

2- فرصت هایی که جهانی شدن و عرصه نزاع گفتمانی آن برای جهان اسلام و مسلمانان از نظر انسجام اسلامی ایجاد نموده است چیست؟

3- چالش‌هایی که وضعیت جهانی شدن و عرصه نزاع گفتمانی آن برای جهان اسلام و مسلمانان بوجود آورده است چیست؟

9- مفروضات

جهانی شدن با تشدید و تسریع ارتباطات، بر مرکزیت زدائی از غرب پرداخته و رابطه یک طرفه اثرگذاری از بالا به پایین یا از غرب به شرق را تغییر داده است. بطوریکه رابطه یک طرفه تاثیر گذاری به رابطه دو طرفه تاثیر پذیری و تاثیر گذاری تبدیل شده است هر چند بین این دو تعادل برقرار نباشد.

مفروض دیگر این است که نقاط قوت اسلام و مسلمانان و ضعف‌های درونی جهان اسلام در برخورد و مواجهه با هر پدیده‌ای مانند پدیده جهانی شدن از عوامل تعیین کننده وضعیت جهان اسلام در رابطه با آن پدیده بوده است.

10- هدف پژوهش

هدف این پژوهش علاوه بر شناسائی نقاط قوت جهان اسلام در وضعیت جهانی شدن و تلاش در تقویت آن، بررسی نقاط ضعف مسلمانان و سعی در بهبودی آنها در راستای وحدت گرائی اسلامی است درکنار این، ارائه نظام گفتمانی اسلامی که منسجم کننده مسلمانان است هدف دیگری است که در پی آن می باشد این نظام معنایی هرچند در مقابل نظام گفتمانی لیبرالی غرب شکل خواهد گرفت ولی با استفاده از مزایا و منفی ضعف‌های آن منجر به ایجاد الگویی جدیدی خواهد شد که در صدد هژمون شدن است.

11- نوع روش

روش مورد استفاده روش توصیفی - تحلیلی می باشد.

12- روش گردآوری اطلاعات

در این تحقیق از روش کتابخانه‌ای برای گردآوری اطلاعات استفاده شده است.

13- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

در این رساله، بر اساس الگوی گفتمانی از جهانی شدن به تجزیه و تحلیل اطلاعات می پردازیم. از این رو جهانی شدن به عنوان عرصه نزع گفتمانی که در آن گفتمان اسلام و غرب در مقابل هم قرار می گیرند لحاظ می شود. جهانی شدن عرصه ای است که در یک طرف، گفتمان انسجام بخش اسلامی و در طرف دیگر گفتمان لیبرالی غرب- که در شرائط فعلی گفتمان هژمون است - رو در روی هم قرار می گیرد.

14- سازماندهی

سازماندهی این تحقیق به شرح ذیل می باشد. این پژوهش متشکل از یک مقدمه، چهار فصل و یک نتیجه گیری می باشد در مقدمه آن طبق روال طرح تفصیلی مطرح شده است فصل اول علاوه بر مقدمه و نتیجه شامل دو گفتار است در گفتار اول روش تحقیق و در گفتار دوم کلیات و مفاهیم آمده است.

فصل دوم نیز مانند فصل اول در کنار مقدمه و نتیجه از دو گفتار تشکیل شده در گفتار اول به سیرتاریخی مواجهه اسلام و ریشه های جهانی شدن غربی و در گفتار دوم وضعیت جهان اسلام در استانه جهانی شدن بررسی شده است

در فصل سوم در کنار مقدمه و نتیجه سه گفتار وجود دارد که به بررسی فرصت های نرم افزاری متن و عرصه گفتمان جهانی شدن و فرصت های سخت افزاری آن پرداخته است.

فصل چهارم نیز علاوه بر مقدمه و نتیجه در طی سه گفتار چالش های نرم افزاری متن و عرصه گفتمان جهانی شدن و چالش های سخت افزاری این عرصه را بررسی می کند.

فصل اول:

الکوی تحلیلی و کلیات و مفاهیم

مقدمه :

این فصل در یک گفتار ضمن بررسی تحلیل گفتمان به توضیح مبانی ناسازگارآن با اسلام می پردازد و بانفی این مبانی فقط به عنوان روش آن را مورد استفاده قرار میدهد تا قابلیت های آنرا به کاربندد و ظرفیت های بسیار وسیع اسلام در راستای انسجام مسلمانان را روشن سازد . درگفتار دیگر مفاهیم تحقیق شامل جهانی شدن ، انسجام اسلامی ، فرصت های انسجام و چالش های آن برطبق روش تحقیق بحث خواهد گردید .

گفتار اول: الگوی تحلیل

یکی از روش های مناسب برای تبیین جهانی شدن و تاثیرات آن بر تحولات کنونی جهانی، روش تحلیل گفتمانی می باشد چنانچه بعضی گفته اند «مهم ترین خصلت جهانی شدن شکل بندی قواعد گفتمانی آن است»^۱

از این رو «الگوی تحلیل لاکلاموفه چارچوب مناسبی برای بررسی تحولات کلان یک جامعه در اختیار قرار می دهد. این نظریه به جای ارائه تبیین های علی تحولات اجتماعی - نظری، درصدد فهم و توصیف معنای شکل گرفته در فرآیند اجتماعی است»^۲ بر مبنای این روش مهم ترین عملی که صورت می گیرد و برای ساختن هویت اسلامی نیز در راستای انسجام مسلمانان موثر است. شناسائی فضای تخاصم و غیریت سازی بین گفتمان ها مختلف موجود در عرصه جامعه و جهان می باشد. «در هر جامعه ای معمولاً تعدادی از گفتمان ها وجود دارد که در وضعیت غیریت سازی و تخاصم قرار دارند؛ در چنین شرائطی یکی از گفتمان ها خصلتی هژمونیک یافته و گفتمان های دیگر را سرکوب نمود یا حداقل آنها را در حاشیه قرار می دهد»^۳

1- قوام . عبدالعلی - جهانی شدن و جهان سوم - چاپ دوم - تهران - وزارت امور خارجه - 1383 - ص 255

2- بهروز لک غلام رضا - جهانی شدن و سرانجام نزاع گفتمان ها - نشریه علوم سیاسی - شماره 36 - سال 1386 - ص 40

3- همان - ص 40

این تحقیق بر مبنای تحلیل گفتمانی لاکلاوموفه سامان می‌یابد. در این چارچوب «از منظر تحلیل گفتمانی، جهانی شدن را می‌توان به دو شیوه مورد بررسی قرار داد نخست تلقی آن به مصابه «گفتمان واحد جهانی شدن» است ... شیوه دیگری نیز می‌توان در نظر گرفت که از لحاظ تحلیل انعطاف بیشتر و در نتیجه از قدرت توضیح دهندگی بیشتری برخوردار است چنین شیوه‌ای را می‌توان «تلقی جهانی شدن به مثابه عرصه نزاع گفتمان‌ها نامید»^۱

تلقی جهانی شدن به عنوان گفتمان واحد مزایائی دارد که عبارتند از:

- ۱- امکان ترسیم دقیق مفصل بندی و دقائق گفتمانی جهانی شدن
- ۲- امکان ترسیم فضای غیریت سازی و تخصم بین گفتمان جهانی شدن و تعیین غیر برای آن
- ۳- نفی هر گونه امر فراگفتمانی در نظریه لاکلاوموفه»^۲

اما نکته ضعف مهمی که موجب نابسندگی این تلقی می‌شود این است که:

«در صورت تلقی شدن به مثابه گفتمان واحد عملاً تلقی و دیدگاههای مختلف به جهانی شدن

به حاشیه رانده شده و تنها دیدگاه برگزیده به جهانی شدن اولویت و محوریت می‌یابد»^۳

این امر منجر به نادیده گرفتن دیدگاههای متفاوت به جهانی شدن می‌شود. از جمله نگرش اسلام به این پدیده را نادیده می‌انگارد. از این رو ما در این بحث جهانی شدن را به مثابه عرصه نزاع گفتمان‌ها در نظر می‌گیریم بر این مبنا «با توجه به اختلاف نظرهای جدی و گاه متناقض درباره جهانی شدن به نظر می‌رسد جهانی شدن به مثابه وضعیت جدید منازعه گفتمانی دارای توان توضیح دهندگی بیشتری می‌باشد»^۴

دیدگاه لاکلاوموفه نیز به این نوع نزدیک تر است آنجا که می‌گویند:

1- بهروز لک. غلام رضا - جهانی شدن و اسلام سیاسی - چاپ دوم - قم - پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی -

1386 - ص 99

2- همان - ص 95-97

3- همان - ص 98

4- همان - ص 99

«جریان چپ می‌بایست، به جای تلاش صرف برای برخورد مهر آمیزتر با آن [هژمونی نئو لیبرالیسم] سعی نماید بدیل معتبری برای نظام نئولیبرال ارائه کند»^۱
این مطلب در مورد جهان اسلام نیز صدق می‌کند. آنها نیز می‌توانند از فرصت جهانی شدن استفاده نموده و بدیل معتبری که همان اسلام کامل و جامع است را ارائه دهند و در این عرصه درصدد هژمون شدن برآیند. این می‌تواند محور انسجام اسلامی باشد

ظرفیت ساختار فکری اسلام در کاربرد روش گفتمانی

1- مبانی ناسازگار

ساختار فکری اسلام، در بستر تفکر عقلی یونانی - اسلامی شکل گرفته است و به تبع این سنت فکری ارسطویی، میناگرا و جوهرگراست و به روایت‌های کلانی ختم می‌شود که بر محوریت نص در کنار عقل درصدد کشف حقایق هستی است. این روایت‌های کلان تحت تاثیر تحولات اجتماعی نیست بلکه اصول اساسی و مشترکی است که از مبانی و بنیادهای فطری بشر نشأت گرفته و منجر به درک واحدی از این اصول در نزد بشر است. علامه طباطبائی بستر شکل‌گیری تفکر اسلامی را این گونه بیان کرده است:
«ما باید قبل از هر تئوری فلسفی و هر قانون منطقی و هر قاعده علمی به وجود عقل و معقولات مطلق نظری اذعان داشته باشیم و هر قاعده علمی به وجود یک سلسله ادراکات اذعان داشته باشیم که در تکوین و تشکیل خود از نفوذ احتیاجات زندگانی و اوضاع محیط و سائر عوامل طبیعی آزاد است و همان ادراکات است که پایه‌های اولیه علوم و فلسفه نظری را پی ریزی می‌کند»^۲

lacala.ernesto&mouffe.chental-secondedition.hegemony and socialist strategy-1
london-verso-2001

2- طباطبائی، محمد حسین، اصول فلسفه و روش رئالیسم، ج 2، چاپ 10، تهران، انتشارات صدرا، 1377، ص 156.

این در حالی است که نظریه تحلیل گفتمانی، مبانی بسیار متفاوت از تفکر اسلامی دارد. «نظریه‌های گفتمان در مباحث ساختارگرایی سوسور و بسا ساختار گرائی دریدا، نوکر و دیگر اندیشمندان پسا مدرن غرب ریشه دارند»¹ سه مبنای اصلی که نظریه گفتمان براساس آن شکل گرفته‌اند یعنی نفی روایت‌های کلان، ضدیت با مبنا گرائی و جوهر ستیزی، در مقابل مبانی ساختار فکری اسلام است. ساختار اندیشه در حوزه‌های مختلف مطالعات اسلامی مبتنی بر روایت‌های کلان، مبناگرائی و جوهرگرائی می‌باشد.

2- سازگاری‌ها و ظرفیت‌ها:

ظرفیت بالای ساختار تفکر اسلامی و پویایی آن در چارچوب شرائط زمان و مکان در پرتو اجتهاد موجب شده است تا بتوان به رغم ناسازگاریهای بنیادین بین آن دو، از قابلیت‌های تحلیل گفتمانی در حوزه مطالعات اسلامی استفاده نمود قابلیت و ظرفیت تفکر اسلامی می‌تواند کاربرد این روش در چارچوب مبانی اسلامی را امکان پذیر سازد. ساختار معرفت دینی به گونه ای طراحی شده است که در کنار اصول و مبانی اساسی خود، می‌تواند با جذب عناصر فکری جدید به تحول در خود پرداخته و قدرت پاسخ گوئی، قابلیت دسترسی و اعتبار خود را بالا برد. این زمینه‌ها مخصوصاً در عقل گرائی شیعی به وفور یافت می‌شود. بر این اساس می‌توان با جذب معارف فکری جدید در چارچوب اصول اصلی اسلامی، بطور مداوم تفکر اسلامی مطابق نیازهای زمانه را سازماندهی نمود. بعضی از محققین این فرآیند تغییر و تحول را در نگرش شیعی، بر محورهای زیر ساماندهی کرده‌اند.

1- حجیت تفکر عقلانی و امکان بازنگری در فهم و آموزه‌های دینی ...

2- عناصر ثابت و متغیر در شریعت ...

3- باز بودن باب اجتهاد و نقش زمان و امکان در آن ...

1- بهروز لک، غلامرضا، جهانی شدن و اسلام سیاسی در ایران، همان، ص 77.

4- خطاپذیری اجتهاد و امکان جذب مفاهیم جدید ...

5- احکام ضروری و رعایت مصالح ...

6- منطقه الفراغ و امکان جذب اندیشه‌ها و ایده‌های جدید...¹

محورهای ذکر شده حاکی از ظرفیت مناسب ساختار اندیشگی اسلامی برای استفاده از روش‌های جدید، بدون گذر از اصول و مبانی خود است. در چارچوب ساختار تفکر اسلامی، می‌توان از قابلیت‌های روش گفتمان برای تحلیل مسائل سیاسی، اجتماعی جهان اسلام استفاده نمود. تحلیل گفتمانی ابعاد مختلفی دارد که بر اساس آن تحلیل مسائل در حوزه مطالعات اسلامی ممکن می‌شود.

3- ابعاد تحلیل گفتمان و کاربرد در مطالعات اسلامی

تحلیل گفتمانی، ابعاد متفاوتی دارد که قابلیت استفاده در نظام تفکر اسلامی را دارا می‌باشد. این ابعاد را می‌توان با توجه به پویایی و تحول در نظریه گفتمان از طرفی و انسداد و تثبیت شده‌گی در آن، از طرف دیگر، تحت دو حیثیت کلی به بحث و بررسی گذارد.

1- ابعاد تثبیت شده

لاکلاو و موفه در عین اینکه هویت‌های گفتمانی را در معرض تحول می‌دانند برای آنها نوعی انسداد و تثبیت شدگی نیز قائلند. به عبارت دیگر می‌پذیرند که نوعی ساختار همیشه برای تثبیت یک هویت لازم و ضروری است. اما این ساختارها ازلی و پایدار نیستند²

محورهای حیثیت تثبیت شده گفتمان که قابلیت استفاده در نظام تفکر اسلامی در حوزه‌های متفاوت را دارد موارد زیر می‌باشند:

الف - تبیین ساختار درونی یک اندیشه

گفتمان لاکلاو و موفه، کلیت ساختار یک اندیشه را به بهترین وجه ارائه می‌دهد. این نظریه می‌تواند همه اجزاء یک اندیشه را حول یک محور اساسی که همان دال برتر است مفصل

1- همان، ص 84 - 79.

2- تاجیک، محمدرضا، سیاست خارجی عرصه فقدان تصمیم و تدبیر، تهران، فرهنگ گفتمان، 1383، ص 27.

بندی نماید و معنای منجسمی را بیان نماید. چنین کاربردی با نظریات مبنایا مانند نظریه‌های اسلامی تعارضی ندارد در این مورد گفته شده است:

«هر اندیشه‌ای با اجتماع مفاهیمی شکل گرفته است که تا کنون به خوبی، تبیین مناسبی از چنین مفاهیمی در یک نظریه، همانند تحلیل گفتمانی لاکلاو و موفه ارائه نشده است»^۱ اندیشه انسجام اسلامی نیز در همین چارچوب تبیین می‌شود.

ب - قابلیت توضیح چگونگی مفاهیم در دورن ساختار یک اندیشه

استفاده از الفاظ واحد در حوزه‌های متفاوت علمی، امری عادی و متداول است. در مطالعات اسلامی مانند فقه و اصول و کلام نیز این امر رایج است. چنانچه لفظ حجت شرعی در این حوزه‌ها با معانی متفاوتی کاربرد دارد. از ویژگی‌های مهم تحلیلی گفتمانی لاکلاو و موفه این است که به سادگی و خوبی، می‌تواند معنایابی متفاوت این واژه‌های مشترک در حوزه‌های متفاوت علمی و در اندیشه‌های اندیشمندان یک حوزه مطالعاتی را توضیح دهد بطوریکه واژه‌ها معنای جدید بیابند چنانچه بعضی قائلند: «از این جهت این بعد نظریه گفتمان می‌تواند با تخلیه آن از مبانی ساختار گرایانه اجتماعی نشانه شناسی سوسوری و تحول آن در پسا ساختارگرایی، در تحلیل اسلام گرایی استفاده شود.»^۲

در این تحقیق، اسلام گرایی، می‌تواند گفتمان انسجام بخش اسلامی را شکل دهد.

ج - تقابل و غیریت سازی بین گفتمانها

نظریه گفتمانی لاکلاو و موفه از این جهت نیز سازگاری‌هایی دارد. غیریت سازی ایجاد هویت بواسطه امر سلبی و تولید یک «دشمن» و «دیگری» حاصل می‌شود و بدین علت اتفاق می‌افتد که کسب یک نوع هویت کامل و مثبت کارگزاران و گروهها امری غیر ممکن است»^۳ در تفکر مبنایا اسلامی نیز در کنار امکان تاسیس مرزهای ایجابی، و اصل بودن آن، نمودهایی از غیریت سازی وجود دارد که تقابل بین حق و باطل را نسبت به هم نشان می‌دهد.

1- بهرزو لک، غلامرضا، همان، ص 85.

2- همان، ص 86.

3- مارش - دیوید، استوکر. جری، روش و نظریه در علوم سیاسی، ترجمه امیر محمد حاج یوسفی، چاپ دوم، تهران،

پژوهشگده مطالعات راهبردی، 1384، ص 205.

در تفکر اسلامی نمودهای غیریت سازی را در موارد متعددی از جمله در قرآن کریم می توان یافت. در سوره کافرون و نیز سوره توبه صریحاً بر نفی غیر تصریح شده است¹ در شرائط کنونی این ویژگی می تواند منجر به تاسیس یک هویت واحد اسلامی در مقابل دشمنان اسلام و دیگران شود.

2- ابعاد پویا و متحول گفتمان و کاربرد در حوزه مطالعات اسلامی

گفتمان لاکلاو و موفه دارای عناصری است که در این نظریه جنبه ها و ابعادی پویا و متحول ایجاد نموده است. این ابعاد متحول و پویا که در ساختار تفکر اسلامی نیز می توان بطور محدود مورد استفاده قرار داد عبارتند از:

الف - قابلیت انتخاب و اخذ مفاهیم و ایده های جدید.

نظریه گفتمان می تواند مفاهیم مورد نظر را از حوزه گفتمانی اخذ کند و با طرح بندی آن حول محور دال برتر ساختار جدیدی از تفکر را ایجاد کند. این قابلیت می تواند در نظام فکری اسلام نیز که خود را جامع و کامل و خاتم ادیان می داند مورد استفاده قرار گیرد. در تفکر اسلامی برای برآوردن نیازها در هر دوره و زمانی با توجه به معیارهای عقلی و اجتهاد می توان به اخذ مفاهیم و ایده های جدید و سازنده، اقدام نمود و آن را در ساختار کلی تفکر اسلامی قرار داد و اندیشه ای نو و پاسخ گو را ارائه داد. در وضعیت کنونی نیز اخذ و جذب مفاهیم جدید و مناسب می تواند به گفتمان واحد مسلمانان کمک کند.

ب - تبیین نقش و تاثیر رهبران در تاسیس گفتمان ها.

نقش رهبران به عنوان سوژه های سیاسی و عوامل تولید یک گفتمان جدید می تواند اهمیت جایگاه رهبران دینی در ایجاد یک اندیشه جدید را توضیح دهد. از این رو «لاکلاو مفهوم سوژه گی سیاسی را نیز برای تبیین شیوه هایی که افراد به عنوان عاملان و اجتماعی عمل می کنند استفاده می کند. وی از این طریق به شکل دیرین ساختار - کارگزار در علوم اجتماعی پاسخ می دهد»²

1- بهروز لک، غلامرضا، پیشین، ص 86.

2- حقیقت، سید صادق، روش شناسی علوم سیاسی، قم، دانشگاه مفید، 1385، ص 524 - 525.

در ساختار تفکر اسلامی نیز همواره رهبران دینی براساس جایگاه مشروع و الهی که دارند به ایجاد نظام‌های معنایی جدید اقدام می‌کنند. در مورد گفتمان وحدت گرای اسلامی از این جهت می‌توان به نقش آیت‌... بروجردی در تاسیس چنین گفتمانی اشاره نمود.

ج - پذیرش اجمالی تاثیرگذاری شرایط اجتماعی در اندیشه و تفکر

قابلیت اعتبار و در دسترس بودن، دو ویژگی تحلیل گفتمانی است که بر تاثیر شرایط اجتماعی بر اندیشه و تفکر دلالت دارد. این خصائص در ساختار تفکر اسلامی که تعیین کنندگی اجمالی شرائط اجتماعی را می‌پذیرد قابل استفاده است. این قابلیت در چارچوب اسلام و با ابزاری که خود آن معرفی نموده صورت می‌گیرد. شهید مطهری (ره) با ذکر مواردی که احکام اسلام بر اساس شرایط مختلف تغییر نموده بیان می‌دارد:

«اینها برای این است که ما درک بکنیم که دین اسلام چگونه خودش، خودش را با احوال و اوضاع مختلف تطبیق می‌دهد نه اینکه ما آن را تطبیق بدهیم.»¹ البته این تطبیق با شناخت عمیق و تفقه در دین بواسطه افراد عالم و آگاه به شرایط زمان و مکان بدست می‌آید.

1- مطهری، مرتضی، اسلام و مقتضیات زمان، جلد اول، چاپ 13، تهران، انتشارات صدرا، 1377، ص 255.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد